

TÖRTÉNETI TÉNYEK ÉS A KÖZTUDAT, AVAGY: MIT ALAPÍTOTT SZÉCHÉNYI FERENC ?

SOMKUTI GABRIELLA

A régóta várt magyar könyvtártörténetet lapozva, a 225. oldalon nemzeti könyvtárunkról az alábbi meglepő mondatokat olvashatjuk: „Az intézmény szervezeten alapításától kezdve a Magyar Nemzeti Múzeum egyik tára volt. Ezért néha Múzeumi Könyvtárnak nevezték, máskor pedig alapítójáról Széchényi Könyvtárnak vagy teljesebb névvel Országos Széchényi Könyvtárnak...”¹

Ezek a közlések – eltekintve attól, hogy nem felelnek meg a történelmi tényeknek – annál is inkább furcsán hangzanak, mivel a könyv előző fejezetében részletesebb és korrekt ismertetést kapunk a „Széchényi Országos Könyvtár” és a később életrehívott Magyar Nemzeti Múzeum egymáshoz való viszonyáról. Mi hát az a csapda, amibe az 1867 utáni korszak írója nemcsak mint szerző, hanem mint a kötet szerkesztője is beleesik, hiszen utóbbi minőségében felelősséget vállalt az egyes részek közötti összhang megteremtéséért és az esetleges ellentmondások kiküszöböléséért.

Az okokat keresve mindjárt le kell szögeznünk, hogy ebben a tévedésében egész történetés és közíró nemzedékek, tankönyvírók és lexikonszerkesztők, muzeológusok, tanárok, népművelők, újságírók és sajnos, könyvtárosok is osztoznak. Nem hibáztathatók, hiszen ha bármelyik, ma használatos kézikönyvünkben utánanéznünk, szinte kivétel nélkül mindegyik *Széchényi* Ferencet mint a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítóját tünteti fel. Ezt teszi még a Magyar életrajzi lexikon és a tizkötetes Magyarország története is, holott a továbbiakban éppen e művek írják le a történeti tényeket a valóságnak megfelelően, más művek jóval kevésbé pontosak.² A következtetés azonban minden esetben azonos: Széchényi Ferenc alapítója volt a Magyar Nemzeti Múzeumnak s a legtöbb forrás még azt is közli, hogy ez 1802-ben történt.

Mi hát az igazság? Hiteles levéltári forrásokra támaszkodva ezt első ízben *Kollányi* Ferenc írta meg 1905-ben megjelent könyvében,³ majd *Berlász* Jenő fejtette ki részletesen a kérdést az OSZK történetéről írott, 1981-ben napvilágot látott munkájában.⁴ Ezt megelőzően *Berlász* Jenő cikksorozatát is közölte: *Hogyan lett a Széchényi Országos Könyvtárból Magyar Nemzeti Múzeum?* címmel⁵ és közvetlenül az OSZK-nak a várba költözése előtt újabb publikációban fejtette ki a két intézmény közötti jogviszony történeti alakulását.⁶ Nem célunk az idézett művekben leírtakat részleteiben is megismételni, de a magyar könyvtártörténetben megjelentek után úgy látszik még mindig szükséges történetészeket és olvasókat a valós tényekről megfelelően tájékoztatni. Megkíséreljük annak kifejtését is, hogyan torzultak a tények egy hamis történelmi tudattá, amelyet újabb és újabb nemzedékek vettek és vesznek át.

Nézzük először röviden a tényeket. Széchényi Ferenc 1802 márciusában ún. felség-folyamodványban kérte az uralkodót, járuljon hozzá, hogy Magyarországra és társországaikra vonatkozó gyűjteményét, mely hat alkotórészből állt (nyomtatott könyvek, kéziratok, pénzérmék, rézmetszetek, címerképek, térképek) Magyarországnak adományozhassa, azt a továbbiakban is gyarapíthassa s erről katalógus pótköteteket adhasson ki. (A könyvtár eddigi állományának nyomtatott katalógusa 1799-ben két kötetben már megjelent, az index-kötet 1800-ban.) A könyvtár álljon a nádor joghatósága alatt, anyagát soha ne vonják össze az Egyetemi Könyvtárával, székhelye mindig azonos legyen az ország főhatóság székhelyével. Végül a maga számára csak azt a jogot kérte, hogy a könyvtári állásokra vonatkozó személyi jelöléseket mindenkor ő, illetve utódai tehessek meg és terjeszthessék fel a legfelsőbb királyi megerősítésre. Továbbá a könyvtárban helyezzenek el egy, az alapítás tényére utaló márványtáblát, melynek latin szövegét pontosan megadta. E szövegnek azért van jelentősége, mivel itt Széchényi Ferenc maga határozta meg, hogy mit akart alapítani és valójában mit is alapított: *Bibliotheca Hungaricát, azaz magyar könyvtárat*.⁷ Az uralkodó *Ferenc* király 1802 júniusában a folyamodványban kértetk engedélyezte, a kancellária pedig egyidejűleg felszólította Széchényit, hogy készítsen el egy ajándékozó (alapító) okiratot. Ennek benyújtása is megtörtént november 25-én és az uralkodó már másnap, 26-án jóváhagyta. A kancellária néhány nap alatt elkészítette és kiadta a díszes oklevelet, november 26-i kelettel. Ez a latin nyelvű okirat tehát az OSZK alapító levele.⁸ A könyvtárat 1803. december 10-én ünnepélyesen nyitották meg a pesti volt *Pálos kolostor* barokk könyvtártermében.

Mivel a könyvtár működési költségeiről (kivéve a személyzet fizetését) az alapító levélben nem történt említés, így az nem is volt biztosítva. E felemás helyzet indította *József* nádort, hogy 1806-ban megbízza a kinevezett könyvtárórt, *Miller* Jakab Ferdinándot egy szélesebb gyűjtőkörű nemzeti intézmény szervezetének kidolgozásával. A nagy terjedelmű javaslat, mely magyarul *Nemzeti Gyűjteményekről*, latinul *Museum Hungaricumról* szólt, a rendi-nemzeti jogállást az országgyűlésen alkotott törvénnyel kívánta megerősíttetni, mellyel a rendek magukénak ismerik el az intézményt, felelősséget vállalva ezzel érte. A javaslat az intézmény nemzeti jellegű gyűjtését a szellemi alkotásokon kívül a tárgyi dokumentumokra is kiterjesztette. (Történelmi tárgyak és természeti tárgyak.) Az országgyűlés két menetben foglalt állást: az 1807. évi 24. törvénycikkben kimondták, hogy elfogadják és oltalmukba veszik Széchényi Ferenc ajándékát, a már létező és működő könyvtárat és azt úgy tekintik, mint egy létesítendő Nemzeti Múzeum alapját. A következő évben az 1808. évi 8. törvénycikk kimondta a Nemzeti Múzeum felállítását, felszólítva egyben a törvényhatóságokat a szükséges anyagi eszközök előteremtésére, megbízva a nádort a kellő intézkedések megtételével. Ezt az évet – egészen pontosan *1808. október 18-át*, a törvény megszavazásának napját – *tekinthetjük a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítása dátumának*. Ezzel a törvénnyel a Széchényi Országos Könyvtár, a Bibliotheca Hungarica Széchényiano-Regnicolaris megszűnt önálló intézmény lenni, beilleszkedett az ezután gyors ütemben megszervezett Magyar Nemzeti Múzeum keretei közé, annak egyik tára, vagyis a Nemzeti Múzeum Könyvtára lett. (Bibliotheca Musei Nationalis.) Volt továbbra is őre (könyvtárosa), de ennek közvetlen főnöke már a Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Bizonyos fokú különállást azonban továbbra is élvezett: megőrizte alapítványi jelle-

gét, ami például kifejezésre jutott abban, hogy a Széchényi családnak továbbra is beleszólási (egyvetértési) joga volt a könyvtár személyzetének kinevezésében⁹

A Magyar Nemzeti Múzeumot tehát az országgyűlés, maga a magyar nemzet alapította. Széchényi Ferencet előzetesen nem kérdezték meg, őt sem a nádor, sem Miller nem vonta be a Nemzeti Múzeum tervezetét előkészítő tanácskozásokba, jöllehet Miller vezetésével hosszabb időn át egy hattagú előkészítő bizottság működött. Széchényi Ferenc a későbbiekben úgy vélte, hogy az alapító levélben kikötött jogok őt továbbra is megilletik, Millernek azonban más volt a véleménye. Az ezzel kapcsolatos problémák és nézeteltérések azonban már nem tartoznak szorosan tárgyunkhoz.

Az a tény, hogy a Széchényi Könyvtár hatévi önállósága után 141 évig, 1949-ig a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti keretében működött, sok mindent megmagyaráz. A millennium alkalmából, amikor minden állami intézménynek el kellett készítenie összefoglaló jelentését, történeti visszapillantással, már ezzel a címmel jelent meg egy összefoglalás: A Magyar Nemzeti Múzeum 1802–1895. (Egyet. ny. 1896.) s ebben természetesen a könyvtár is benne foglaltatott. Amikor 1902-ben elkövetkezett Széchényi Ferenc könyvtár-alapításának 100 éves évfordulója, csak *egy*, egységes intézmény létezett, amelynek a Széchényi Könyvtár egyik osztálya, tára volt. Ezt már annak idején a magyar rendek is úgy tekintették 1807-ben, elfogadó nyilatkozatukban, mint a létesítendő Nemzeti Múzeum alapját. Ettől már csak egy lépés volt, hogy magát Széchényi Ferencet is az egész intézmény alapítójának tekintsék, annál is inkább, mivel Széchényi könyvtárával együtt egyéb tárgyakat – pénzérmeket, metszeteket – is ajándékozott. Ez az érme-gyűjtemény lett alapja a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának, míg Széchényi Ferenc felesége, *Festetics* Júlia grófnő 1808-ban ajándékozott ásványgyűjteményével a természeti tárnak vetette meg alapját. A 18. században azonban, amikor Széchényi Ferenc gyűjteményét létrehozta, az érme- és metszetgyűjteményt még szorosan a könyvtárhoz tartozónak tekintették, a királyi és főúri könyvtárak mellett ott voltak a kép-, metszet-, térkép- és érme-gyűjteménynek is. Ez tehát ma sem szolgálhat érvelésnek annak bizonyítására, hogy Széchényi Ferenc tulajdonképpen múzeumot, – vagy azt is – alapított, a könyvtár mellett. A párizsi *Bibliothèque Nationale* például mindmáig megőrizte ezt a hagyományt s így osztályai között ma is ott szerepel a „Cabinet des estampes”, az érme-gyűjtemény. 1902-ben a centenáriumi megünneplése a békeidőknek megfelelő nagy pompával ment végbe s kiadták „A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene” című albumalakú művet is. Ebben – írja *Berlász Jenő* – *Fejérpataky* László tévesen állította, hogy a Széchényi Országos Könyvtár alapítólevele egyszersmind a Magyar Nemzeti Múzeum alapítólevele is lenne.¹⁰ Nem téveszthet meg bennünket az sem, hogy az alapító oklevélben a *Bibliotheca Regni* (Országos Könyvtár) kifejezés a *Musaeum Regni* (Országos Múzeum) kifejezéssel változik, „mert a ‚musaeum’ szót a gróf itt klasszikus értelemben használja, ami tudvalevőleg, ‚múzsák hajlékát’ jelent, nem pedig emlék- vagy műtárgyakat kiállító – bemutató intézményt.”¹¹ Ekkor állították fel a Múzeum kertben Széchényi Ferenc szobrát s az ennek talapzatára vésett felirat is a Nemzeti Múzeum alapítójaként tiszteli a könyvtár-alapító gróft.

1977-ben a könyvtár alapításának 175. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum vezetőségének egy percig sem volt kétséges, hogy a jubileum megülvése a Nemzeti Múzeum

szempontjából jogos, hiszen ennek már a centenáriumi ünnepegekben történelmi előzménye, hagyománya volt. Az Országos Széchényi Könyvtár – akkori főigazgatójának állásfoglalása értelmében – nem szándékozott országos ünneplést tartani, hiszen a vári felköltözés elhúzódása miatt a könyvtár helyzete mindennek volt mondható, csak ünnepelni valónak és reprezentatívnak nem. A Nemzeti Múzeum azonban nagyszabású megemlékezésre készült a könyvtárnak – ha nem akart végképp lemaradni – végül ehhez az ünnepsorozathoz kellett csatlakoznia. A hivatkozási alap, mint láttuk, az 1902-es közös centenárium volt, míg az az érvelés, hogy az 1949 óta ismét különállóan működő két intézmény közül az egyiket 1802-ben, a másikat 1808-ban alapították, történelmi szörszálhasogatásként értelmeztetett. Az 1808. évi 8. törvénycikket például már meg sem említette a Magyar Nemzeti Múzeum történetéről tájékoztató kiadvány.¹² Téves az az itt közölt adat is, hogy „1803. december 10-én a volt Pálos-kolostorban megnyílt a könyvteremből, az olvasószobából, az érem- és régiségek szobájából álló gyűjtemény.”¹³

A Pálos-kolostorban ugyanis a könyvek elhelyezésére szolgáló nagytermen kívül nem állt rendelkezésre más helyiség (még olvasószoba sem), az éremgyűjtemény pedig ekkor még Cenken volt, Széchényi Ferenc birtokán. Ennek átadására csak 1810-ben került sor, a látogatók számára a gyűjteményt ez év június 10-én nyitották meg.¹⁴ Nem említi az 1808. évi 8. törvénycikket a Kulturális kisenciklopédiának (Kossuth, 1986.) a Nemzeti Múzeum történetét ismertető szócikke sem. (Múzeum tárgyszó alatt, 457. l.) Erősen félreinformáló Lanfranco *Binni* – Giovanni *Pinna*: A múzeum (Gondolat, 1986.) című művéhez készített „A hazai múzeumok” című függelék is, amely Széchényivel és a Magyar Nemzeti Múzeummal kapcsolatban már szót sem ejt könyvekről és könyvtárról. (Vö. 241–242. l.)

1977-ben, a 175. évforduló alkalmából temérdek sajtóközlemény jelent meg, a tömegkommunikáció teljes eszköztárával részt vett az ünneplésben. Százerek tudatába vésődött be újra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot Széchényi Ferenc alapította 1802-ben. Mindezek után a történezsben kétségek támadnak: lehet-e, kell-e a történelmi köztudatnak, közelebből: a nemzeti tudatnak ezt a bevésődött adatát bolygatni, tudósok által is kodifikált dátumát a tényekkel szembesíteni? Lehet is, kell is, mert a történeti munkákban elvárható, hogy az adatok hitelesek legyenek. Könyvtártörténeti adatról lévén szó, különösen nagy egy könyvtártörténeti mű felelőssége. A köztudattal ellenben nem érdemes hadakozni, a közvéleményt a részletkérdések kevéssé érdeklik. Széchényi Ferenc érdemét sem kisebbítik az itt elmondottak: nemzeti könyvtáralapításával mégiscsak ő indította el azt a folyamatot, amely logikusan vezetett a nemzeti gyűjtemények tágabb köre felé, a nemzeti múzeumi gondolatnak a magyar országgyűlés által történt szentesítéséig és a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításáig.

JEGYZETEK

1. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Gondolat, 1987.
2. Magyar életrajzi lexikon. Akad. K. 1969. 2. köt. 718. l. Magyarország története 1790–1848. Akad. K. 1980. 678. l. és 1060. l.

3. KOLLÁNYI Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára 1802–1902. 1. köt. 1905. (Ez a mű csak Széchényi Ferenc haláláig, 1820-ig tárgyalja a könyvtár történetét.)
4. BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. OSZK. 1981.
5. OSZK Híradó, 1974. 7/8. sz. 188–190. l. 9/10. sz. 239–241. l. 11/12. sz. 290–293. l. 1975. 1/2. sz. 30–33. l. 3/4. sz. 71–76. l.
– Tanulságos még a témához az OSZK nevééről lefolyt vita ugyancsak az OSZK Híradó hasábjain 1964/65-ben.
6. BERLÁSZ Jenő: Johanna Ender: Széchényi-portrójának tulajdonjogáról. OSZK Híradó. 1984. 5/6. sz. 119–122. l.
7. Pontos szövegét latinul és magyarul közli Berlász i. m. 42. l.
8. Közli BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár alapítólevele. Az OSZK évkönyve 1965/1966. OSZK, 1967. 182–192. l.
9. Ezt az elvi jogviszonyt fejezték ki a következő formulával: Bibliotheca Széchényiano–Regnolaris penes Museum Nationale Hungaricum existens, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeum mellett létező Széchényi Országos Könyvtár. – A Széchényi családnak a személyzeti kérdésben gyakorolt jogköre csak a kiegészítés után szűnt meg.
10. BERLÁSZ, i. m. 171. l.
11. BERLÁSZ idézett cikke, OSZK Híradó, 1984. 5/6. sz. 120. l.
12. FEJŐS Imre – KOREK József: A Magyar Nemzeti Múzeum története. Népmű. Prop. Iroda, 1971. 44. l.
13. u. o. 6. l.
14. MÁTRAY Gábor: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai. Pest, 1868. 17. l.